

Leninin tie opiskelija-aktivistista pyhäksi ikoniksi

Robert Service: Lenin. Helsinki: WSOY, 2001. 623 s.

Lenin, oikealta nimeltään Vladimir Iljits Uljanov (1870-1924) on mies, josta on kirjoitettu suunnaton määrä teoksia, mutta silti niistä piirtyvä hahmo on jäänyt epätohdelliseksi. Lenin oli ja on yhä jyrkkiä ristiriitoja ja emotioita herättänyt poliitikko. Hän piirtyy Servicen elämäkerrasta taitavana, mutta särmikkäänä ja kärsimättömänä, tovereitaan kohtaan jopa epäoikeudenmukaisen kovana poliitikkona.

Kun Lenin balsamoitiin neuvostovallan symboliksi, hänet riistettiin myös inhimillisistä piirteistään. Neuvostovallan pyhän ikonin kuvaan eivät sopineet poliittiset virheet ja henkilökohtaisen elämän ristiriidat. Hänen vallankumousjohtajan roolistaan tuli miltei messiaaninen kertomus, josta oli vaikea tunnistaa Venäjän historiallista ja poliittista kehitystä.

Servicen mukaan Leninin vaimo Nadežda Konstantinovna Krupskaja ja veljeään ihailleet sisarukset loivat yhteisymmärryksessä Stalinin kanssa Lenin-kultin. Tämä siitä huolimatta, että Nadežda vastusti Leninin ruumiin balsamointia mausoleumiin. Uusi valta tarvitsi kuitenkin omat symbolinsa. Samoin kuin kristinuskon levittämisessä, myös bolshevikien valtaa lujitettiin omaksumalla perinteisiä tapoja ja symboleja. Lenin-kultti istui hyvin tsaarin ja kirkon pyhimysten kunnioittamisen traditioon.

Keskiluokkainen opiskelija-aktivisti

Lenin ja hänen lapsuuden perheensä edustivat aikansa kansalaisyhy-

teiskuntaa ja sen synnyttämää toisinaajattelua. Hänen kansakouluntarkastajana Simbirskin maaseutukaupungissa työskennellyt isänsä oli korotettu alempaan aatelistoon ja Lenin itse oli gymnaasin mallioppilas. Lenin omaksui perheensä hyveet: koulutuksen arvostuksen, valistuksen aatteet ja ankaran työnteon vaatimukset. Lenin projisoi nämä piirteet ennen kaikkea saksalaisiin ja piti itseään eurooppalaisena venäläisenä. Eurooppalaisuuden vastakohdaksi Leninille hahmottui Venäjän aasialaisuus, jota ilmensivät kansan sivistymättömyys, epähygieenisuus ja suurpiirteisyyt.

Leninin oman keskiluokkaisen elämäntavan, pakolaisajan ulkomailla ja omistautumisen vallankumousaatteille mahdollisti alkuun pitkälle se, että hän sai säännöllisesti avustusta äidiltään ja vuokratuloja sukunsa omistamalta maatilalta. Lenin oli keskiluokkaiseen sivistyneistöön kuulunut "aktivisti", jollaiset ovat tyypillisesti saavuttaneet johtavan aseman 1900-luvun kansanliikkeissä.

Lenin oli myös aikansa opiskelijaradikaali, itseään ja tietään etsivä nuorukainen, joka oli viehättynyt johdonmukaisimmin valtaa vastustavien aatteista. Opiskelua rajoittaneet ja henkilökohtaiseen pukeutumiseen asti ulotuneet tsaarinvallan ahdasmieliset järjestysäännöt saivat opiskelijat asettumaan laajasti valtaa ja valtiota vastaan. Myös ensimmäisellä vuosikurssilla 1888 Kazanin yliopistossa opiskellut nuori Vladimir Uljanov osallistui opiskelijamielenosoitukseen. Rangaistuksena oli erottaminen yliopistosta ja karkotus. Leninin onneksi äiti sai kuitenkin valita karkotuspaikan, joksi tuli hänen vanhempiensa kotikaupunki. Elämä oli sen

ansioista siedettävää vaikkakin ikävystyttävää.

Venäläinen terrorismi

Leninin kehitykseen vaikutti suuresti hänen Aleksandr veljensä, joka hirtettiin 1887 tsaari Aleksanteri III vastaisen, epäonnistuneen attentaatin seurauksena. Perhe joutui tämän seurauksena sosiaaliseen erityykseen Simbirskissä. Vaikka 17-vuotiaan Vladimirin vanhemmat eivät olleet missään tapauksessa vallankumouksellisia — päinvastoin — edustivat he silti valistuksen ja modernisaation aatteita. Osalle keisarillista virkamiehistöä ja aatelistoa nekin olivat liikaa. Hänen ensimmäisen polven aateloitu perheensä oli saanut aina kokea olevansa vanhan aateliston ja siis paikallisen eliitin ulkopuolella, mutta Aleksandr veljen attentaattirytyksen jälkeen Uljanovit joutuivat uuteen tilanteeseen.

Lenin ja Venäjän uuden ajan vallankumoukselliset, marxilaiset, eivät suhtautuneet edeltäjiensä narodnikkien tapaan ihannoiden talonpoikiin. Talonpoikien juoppottelua ja ennakkoluuloisuutta kritisoitiin. Yleensä asenne on jäljitetty Marxiin, mutta sille löytyy perinteensä myös Venäjältä. Siitä voidaan mainita Venäjän marxilaisuuden isä George Plehanov ja 1880-luvulla kirjoittanut kirjailija Gleb Uspenski. Uspenski kuvasi paitsi elävästi maaseudun kauneutta, myös realistiseen ja kaunistelemattomaan sävyyn maalaisten elämää.

Leninillä oli myös omakohtainen kokemus Venäjän uppiskaisista talonpojista. Hän joutui toimimaan vastentahtoisesti äitinsä ostaman tilan hoitajana, mutta tilanpito loppui siihen, kun talonpojat huomasivat kaupunkilaisten kyvyttömyyden ja ryhtyivät varastelemaan ja niskoittelemaan. Uljanovit myivät tilan ja selvisivät mahdollisesti sen ansiosta Samaran kuvernementtia 1905 koe-

telleista, murhiin johtaneista talonpoikaislevottomuuksista.

Samarassa asuessaan Lenin seurusteli ja opiskeli kaupungin johtavien kumouksellisten, terrorismia kannattavien agraari-sosialistien kanssa. Hän ei tosin itse kannattanut talonpoikaista sosialismia, vaan piti työväenluokkaa sen synnyttäjänä. Lenin joutui silti huomaamaan pian, että myöskään ilman talonpoikia uutta Venäjää ei voida rakentaa. Talonpoikaisto oli ikuinen ongelma bolshevikeille.

Venäjä oli teollistumisen alkutaipaleelle ehtinyt agraarinen, osittain vielä feodaali- ja paimentolaistaloudessa elävä jättivaltio. Tästä syystä marxilaisten keskuudessa epäiltiin yleisesti sosialismin toteuttamisen mahdollisuuksia Venäjällä. Myös Marx pohdiskeli mahdollisuutta, voisiko Venäjä hypätä kapitalistisen kehitysvaiheen yli — seikka josta tuli yksi keskeisistä marxilaista liikettä jakaneista kysymyksistä.

Servicen mukaan Lenin ratkaisi ongelman omalta osaltaan siten, että hän korosti ja samalla yliarvioi Venäjän kapitalistisen sektorin laajuutta ja kehitysstetta. Leninin mielestä Venäjä oli kypsä vallankumoukseen. Hän ei kuitenkaan uskonut Venäjän vallankumouksen menestykseen, ellei sitä seuraisi kehittyneemmän Euroopan ja ennen kaikkea Saksan vallankumous. Bolshevikeille Venäjän vallankumous oli yleiseurooppalaisen vallankumouksen lähtölaukaus, kunnes osoittautui että siitä tulikin sen iltasoitto.

Tosiasioiden tunnistaminen ja uhmaaminen

Servicen mukaan Lenin oli luonteeltaan päättäväinen aina raivo-kohtauksiin asti, elleivät asiat menneet hänen mielensä mukaan. Uljanovien perheen toinen äkkipikainen lunne oli isosisko Anna. Temperamentti räiskähti, jos joku asettui Leniniä vastaan. Ulkoisen

paineen alaisuudessa hän peitti silti tunteensa ja piti hermonsa erittäin hyvin. Ilman näitä luonteenpiirteitä Lenin tuskin olisi edes ryhtynyt lokakuussa 1917 niin epätodennäköisen menestymisen mahdollisuuden omaavaan yritykseen kuin vallan kaappamiseen pienen ja monissa kysymyksissä erimielisen bolshevikkipuolueen voimin. Paitsi että hänellä oli täysi työ oman puolueensa taivuttelemisessa yrityksen kannalle, joutuivat bolshevikit sen seurauksena myös avoimeen väli-rikkoon muiden tsaarinvastaisten voimien ja vasemmiston kanssa.

Tilanne oli sekava ja bolshevikkien politiikka inspiroitua, välillä suorastaan ristiriitaista. Heidän pysymisensä vallassa oli suorastaan ihme. Suuri ansio tästä lankeaa epäilemättä bolshevikkien vastustajille. Jos mahdollista niin heidän politiikkansa oli vielä ristiriitaisempaa ja rivit vielä enemmän hajallaan kuin bolshevikkien. Lenin ja bolshevikit olivat päättäneet, että he eivät kukistu ainakaan vastavallankumouksellisten ja vallankumoukseen epäröivästi suhtautuvien liian hellämieliseen kohteluun.

Heidän esikuvansa oli Ranskan vallankumous. Maximilien Robespierren diktatuuri ja pyrkimys toteuttaa sen avulla ihanneyhteiskunta oli tapahtuma, johon Lenin ja muut bolshevikit usein palasivat. Toinen oli Pariisin kommuuni 1871. Lenin uskoi, että sen kukistumisen pääsyy oli ollut riittämätön sotilaallinen kuri ja organisoitu sotilaallinen voima.

Ranskalaisten virheistä päätettiin oppia. Kyvykäs organisaattori ja agitaattori Lev Trotski organisoii puna-armeijan ja Feliks Dzeržinski vastavallankumouksellisten vastaiseen taisteluun erikoistuneen, vailla poliittista valvontaa tai lakien asettamia rajoituksia toimineen erikoiskomissio Tšekan. Siitä muodostettiin 1921 GPU.

Säälimätön johtaja

Viime vuosikymmenen aikana arkistojen kätköistä paljastuneet Leninin säälimättömät käskyt kapinoivien talonpoikien näytösmäisistä teloitamisista pelotukseksi muille ja muut, jotkut suorastaan hysteerisen vaikutelman antavat määräykset sotilaallisista ja rangaistustoimenpiteistä, kuuluvat Venäjän kansalaissodan vaiheeseen. Nykypäivän normein arvioituna kysymys on epäilemättä sotarikoksista ja rikoksista ihmisyyttä vastaan. Ne eivät muutu muuksi tietenkään sillä, että sodan molemmat osapuolet syyllistyivät niihin. Hävinneiden historia on usein aluksi vaiettu ja myöhemmin paljastuessaan karu.

Koska kysymys on henkilöhistoriasta, Service pohtii Leninin elämänvaiheiden ja kokemusten merkitystä hänen poliittisille valinnoilleen. Service nostaa esille muutaman seikan, jotka vaikuttivat Leninin kehitykseen ylitse muiden. Ensimmäinen on vanhemman Aleksandr veljen hirttäminen ja sen voimistama vihaa Romanovien dynastiaa kohtaan.

Toinen on Leninin luonteeseen kuulunut itsepäisyys, hänen lapsuuden kodistaan peräisin ollut klassinen koulutus ja kokonaisvaltainen omistautuminen valitulle asialle sekä täydellisyys tavoittelu. Vallankumouksen toteututtua siihen asti itseään tulevaisuuden tehtäville säästellyt ja salaisessa toiminnassa jopa pelkuruudesta syytetty Lenin muuttuu Servicen mukaan itsestään ja terveydestään piittaamattomaksi, suorastaan uhkarohkeaksi viimeistä tehtäväänsä toteuttavaksi puolueen kenraaliksi.

Lenin oli 1918 vakavasti sairas ja jatkuvasti yllirasittunut. Hän koki monta vakavaa halvausta, haavoittui vakavasti kaulaan ja keuhkoihin murhayrityksessä häneen ammutuista luodeista ja sai ilmeisesti useita lieviä sydänkohtauksia. Hän kärsi jatkuvista ki-

vuliaista päänsäryistä ja unettomuudesta muista, diagnosoimattomista vaivoista puhumattakaan. Kolmas Leninin toimintaan vaikuttanut seikka onkin Sevicen mukaan hänen alati huonommaksi käynyt terveydentilansa. Väsymyksestään ja sairaudestaan johtuen hän työskenteli kirjaimellisesti viikatemies varjonaan. Tämä yhdessä jatkuvan kriittisen poliittisen tilanteen kanssa teki hänestä entistäkin kärsimättömämmän ja säälimättömämmän sekä itseään että muita kohtaan.

Testamentti

Avoimeksi jäävä kysymys on, oliko Leninin sairavuoteellaan (1922-1923) sanelema "testamentti" merkittävä yritys muuttaa neuvostovaltion kehityksen suunta vai pikemminkin henkilökohtaisuuksiin menevä hyökkäys Stalinia vastaan. Service kallistuu jälkimmäiselle kannalle pitäen Leninin ja Stalinin poliittisia erimielisyyksiä lähinnä sävyeroina. Hänen mukaansa Lenin oli loukkaantunut verisesti Stalinille karkeasta tavasta, jolla hän oli kohdellut Nadeždaa. Lenin oli aiemminkin kiinnittänyt huomiota Stalinin käyttäytymiseen, mutta tämä oli sairaalle Leninille viimeinen pisara. Se sai hänet ryhtymään huonosti harkittuun teokseen, joka ei johtanut mihinkään tuloksiin. Kysymys on kiinnostava ja viimeksi Neuvostoliiton loppuvaiheissa perestroikan aikana paljon keskusteltu aihe. Lopullista tulkintaa tapahtumasta on vaikea tehdä, koska emme ilmeisesti tule saamaan arkistoista enää lisävalaisua siihen, mihin ja kuinka pitkälle meneviin päämääriin Lenin loppujen lopuksi "testamentillaan" pyrki.

Oxfordin professori ja Britanlian Akatemian tutkija Robert Sevicen tutkimus perustuu suureen määrään 1990-luvulla julkaitua ja arkistoista esiin kaivettua aineistoa. Kirja kuuluu ehdotto-

masti tsaarin Venäjän kansalaisyhteiskunnan kehitystä ja vallankumoushistoriaa käsitteleviin perusteisiin. Service on kirjoittanut tieteellisen ja perusteellisen Leninin elämäkerran, mutta ei piilotele myöskään omia tulkintojaan. Suomentaja Arto Häilä on tehnyt hyvää työtä.

Markku Kangaspuro

Venäjän vaikea tie oikeusvaltioksi

Soili Nystén-Haarala: Russian Law in Transition. Helsinki: Aleksanteri Institute, 2001. Kikumora Publications, Series B: 21. 289 s.

Venäjän viimeisimmän vallankumouksen pääprojektit olivat vuoden 1993 perustuslaki ja valtion omaisuuden yksityistäminen. Lain ja Venäjän yhteiskunnan välisen suhteen muutosta käy lävitse Soili Nystén-Haaralan teos, jossa kehitystä analysoidaan 1990-luvun poliittisen prosessin tuloksena. Kirjan perustuslakia ja taloudellista lainsäädäntöä käsittelevät osat liittyvät toisiinsa uuden valtion peruskysymyksessä: luottamuksen rakentamisessa vapaiden kansalaisten ja viranomaisien välille. Kumpaakin osaa edeltää teoreettisen viitekehyksen lyhyt lukijaystävällinen läpikäynti, joka selvittää käytetyn näkökulman. Kirjoittaja edustaa ns. juridista realismia, jossa laki on instituutiona riippuvainen vuorovaikutussuhteistaan ympäristön kanssa. Laki on kirjoittajan mukaan vaikea muutoksen väline, mutta samalla demokratisoitus- ja markkinatalouskehityksen perusedellytys. Aihetta lähestytään holistisesti, toimintaympäristöä

rekonstruoiden ja ymmärtäen. Puhdas juridinen positivismi ja normihierarkioiden tarkastelu tai toisaalta länsimaisiin yhteiskuntiin tänä päivänä sopivat rationaalisen taloudellisen toiminnan mallit eivät riitä Venäjän lain ja talouden arvioinnissa. Nystén-Haaralan analyysi osoittaa, että poliittinen prosessi ja aikaisemmat hallinnolliset kulttuurilliset käytännöt ohjaavat laintulkintaa, sen soveltamista ja tosiasiallisia luottamussuhteita yhteiskunnan katusolla. Nämä määrittelevät lain merkityksen uudessa yhteiskunnassa. Kirja tekee selväksi transition eri osatekijöiden (lain, hallintokulttuurin, politiikan ja talouden) kietoutumisen toisiinsa ja poliittisten johtamisratkaisujen väistämättömän riittämättömyyden haasteen edessä. Kirja tuo myös tärkeän lisän yksityistämistä koskevaan ja edelleen jatkuvaan kiivaaseen teorioiden ja arvioiden vaihtoon.

Ensimmäinen osa kertoo Venäjän poliittisen ja hallinnollisen järjestelmän synnyn ja rakenteen. Johtolankana on perustuslaillisuuden ja federalismin välinen jännite, jonka kautta Nystén-Haarala tarkastelee myös kahden Venäjän presidentin aikakautta. Perustuslaillisuudessa mittattikkuna on oikeusvaltio -käsite, joka ottaa Venäjän historiallisen (Venäjän kirkon perinteinen hallitsijakäsitys) hallitsija-kansalainen suhteen huomioon. Osassa käydään lävitse kaikki perustuslain määrittelemät valtioelimet ja valtion päätöksentekohierarkiat toimivaltuuksineen kuitenkin niin, että kuvauksen rinnalla kulkee koko ajan selostus tosiasiallisesta kehityksen vaiheesta. Näin ollen lukija saa ajanmukaisen kuvan tämän hetkisestä tilanteesta perustuslain kirjaimeen (tai länsimaiseen rule of law -yhteiskuntaan) verrattuna.

Keskeisenä aiheena on 90-luvun desentralisaatiokehitys, jossa pääroolia näytteli presidentti